ДЕМОКРАТИЧНЕ СУСПІЛЬСТВО 26.03.2026 | Інга Сабанова & Йонас Альберсманн

Поступове переформатування

Ультраправі ведуть системну кампанію проти науки. Це не просто культурна війна, а боротьба за контроль над тим, що вважається знанням.

Ультраправі сили по всьому світу активно ведуть «війну проти науки»: від заперечення структурної нерівності до дискредитації так званих гендерних ідеологій шляхом протидії гендерному мейнстрімінгу, шлюбній рівності, правам ЛГБТКІА+ і державному фінансуванню контрацепції. В ході цієї кампанії частішають нападки на науковців, студентів і академічні установи. Багато прогресистів вважають ці нападки просто черговим епізодом культурної війни, гучним, поляризуючим, але врешті символічним, хоча краще розглядати їх як спробу перехопити контроль над дискурсом, а в результаті – над політикою і суспільством.

І в США, і в Європі ультраправі рухи не просто критикують «лівацтво». Вони будують паралельні системи знань, систематично дискредитуючи дослідження, які суперечать їхнім наративам, і прагнуть замінити лояльними до них елітами критично налаштованих науковців в університетах, аналітичних центрах і державних установах. На кону стоїть авторитет науки як такої: її право вирішувати, що вважати доказом, чиї знання достатні, які питання можна ставити і чи слугує створення знань інструментом виклику панівним структурам, чи просуванню ідеологічних інтересів.

Переписування реальності по дню за раз

В «Оповіді служниці» Маргарет Етвуд пише: «У ванні, що поступово нагрівається, ти навіть не помітиш, як зваришся насмерть». Цей образ повільної, майже не відчутної трансформації відображає сучасну тактику ультраправих, які поступово монополізують ключові сфери формування та обговорення знань.

Багато традиціоналістських і патріотичних партій уже перейшли з периферії в політичний мейнстрім. І в США, і в Європейському союзі нападки на наукові інституції та знання, які вони створюють, посилюються, коли ці знання суперечать їхній ідеології. Їхня

стратегія, яку дослідники називають «контрзнанням», передбачає створення альтернативних реальностей шляхом імітації академічності з метою переформатувати й переосмислити саму реальність. Тобто вона виходить далеко за межі простого протистояння тому, що вони називають «лівою індоктринацією», і служить для витіснення плюралістичних поглядів з широкого академічного та публічного дискурсу і подальшого домінування в ньому.

Нападки, зокрема, на фемінізм і репродуктивні права, слугують «символічним клеєм», що дозволяє цим діячам мобілізувати ширшу політичну підтримку, подаючи зміни в суспільстві та рівність як загрозу традиційним нормам і національній ідентичності. Різні громадські й політичні діячі – релігійні авторитети, праві політики, публічні інтелектуали, журналісти – об'єднуються навколо антигендерних програм, щоб протистояти фемінізму та політиці сприяння гендерній або статевій рівності. Ці транснаціональні мережі помітно зміцніли за минуле десятиліття не лише завдяки ідеологічній єдності, а й завдяки суттєвій фінансовій підтримці з боку консервативних донорів, які інвестують значні кошти в цифрові медіаплатформи та контент.

Називаючи гендерні студії інструментом політичних лівих, ці діячі підкріплюють свій наратив апеляціями до так званої справжньої науки, зокрема біології, яка, за їхнім твердженням, остаточно встановила існування лише двох гендерів. Цю позицію навмисно протиставляють гендерним дослідженням, прагнучи делегітимізувати цілу академічну галузь і, як наслідок, дискредитувати критичні інтерпретації гендеру і більш масштабну діяльність феміністок, засновану на цих наукових дослідженнях. Цю стратегію обрали не просто так. Критична інтерпретація соціальної реальності вже давно викриває несправедливість, і саме університети відіграють головну роль в аналізі статус-кво.

Не дивно, що через нормалізацію антинаукового дискурсу в США значна частина населення поступово почала вважати нападки на університети прийнятними, легітимізуючи таким

Ці безперервні нападки на академічне середовище (для делегітимізації цілих наукових галузей, таких як гендерні студії) супроводжуються скоординованою дезінформацією та цілеспрямованими кампаніями на цифрових медіаплатформах, зокрема в Facebook, X, Instagram, TikTok, Telegram і YouTube. Ці нові форми суспільного простору і контенту стали альтернативною медіасистемою, яка використовує техніки брендових

чином спроби обмежити академічну свободу та переформатувати процес створення знань

інфлюенсерів не лише для залучення аудиторії, а й для переформатування самої реальності. Таким чином, розширюючи свій вплив, формуючи суспільну думку та підсилюючи свої ідеологічні наративи, вони ефективно поєднують нападки на університети з онлайн-пропагандою.

Наприклад, нові медіаперсони подають цілі галузі науки, такі як гендерні студії, як загрозу свободі слова і наповнюють цифрові платформи ідеологічним контентом, спеціально розробленим для проникнення в суспільні дискусії. «Бульбашки-фільтри», де явно відсутні контраргументи, допомагають популяризувати ці наративи. Таким чином ці діячі здійснюють той майже непомітний процес, що описала Етвуд: поступово переформатовують норми й сприйняття, поки їхні ідеологічні цілі не стануть нормою.

З середини 2010-х років набрали популярності, зокрема, подкасти як середовище для спілкування, обговорень і розваг. Вони стали майданчиком, де такі постаті, як Джордан Пітерсон, Бен Шапіро, Чарлі Кьорк і Метт Волш, обговорюють расизм, фемінізм, культуру скасування, політичну коректність і «лівацтво», а головний об'єкт їхніх нападок – «критична теорія».

Популярність цих медіаплатформ частково можна пояснити їхньою доступністю, яка дозволяє будь-кому, хто має мікрофон і доступ до Інтернету, транслювати свої ідеї глобальній аудиторії. Але масштаб нападок на науку зумовлений не тільки діями окремих осіб чи контентом. На нього впливає вся медіаінфраструктура, яку все більше купує і контролює невелика група впливових осіб, завдяки чому контент спеціально створюється, відбирається і поширюється для просування ідеологічних програм. Це відіграє ключову роль в радикалізації ультраправих.

Не дивно, що через нормалізацію антинаукового дискурсу в США значна частина населення поступово почала вважати нападки на університети прийнятними, легітимізуючи таким чином спроби обмежити академічну свободу та переформатувати процес створення знань. Ще під час першого терміну Трампа його адміністрація вжила ряд антинаукових заходів, зокрема цензуру, скорочення бюджетів, кадрові зміни, втручання в університетські дослідження та заборону книг про сексуальну і расову ідентичність в державних школах (серед них і "Оповідь служниці" Етвуд).

Після переобрання Дональда Трампа федеральний тиск посилився,

зокрема було припинено фінансування університетів і дослідницьких програм, які вважалися несумісними з політичною програмою MAGA, включно з тими, що стосувалися різноманітності і зміни клімату. Це супроводжувалося постійними спробами впливати на вступ в університети, практику найму, пріоритети досліджень, зміст викладання та дисциплінарні процедури. Станом на лютий 2026 року кілька державних університетів США, зокрема Техаський університет A&M, закрили програми жіночих і гендерних студій, змінили навчальні плани сотень курсів і скасували шість предметів в рамках нової політики, яка обмежує обговорення на заняттях певних расових і гендерних тем.

Проблеми не тільки в США

Хоча багато експертів вважає, що в Європі досі сильне сприяння академічній свободі, в звіті Ради Європи за 2025 рік виокремлено чимало нових тенденцій і тривожних ознак. Серед них посилення контролю за академічною свободою через обмеження автономії інститутів, скорочення фінансування наукових досліджень і посилення політичного нагляду за галузями науки, які визнали «небажаними». Це викликає занепокоєння з багатьох причин, оскільки хід подій в ЄС слідує тій самій стратегії, що й онлайн-втручання, коли медіаплатформи поширюють знання та дезінформацію безпосередньо серед набагато ширшої аудиторії, охоплюючи людей за межами академічних просторів.

Ці альянси й мережі докладно описано в звіті, опублікованому в 2025 році Європейським парламентським форумом з питань сексуальних і репродуктивних прав. В ньому аналізуються підйом і стратегії антигендерних, антиправових і релігійних екстремістських рухів в Європі, а також цілеспрямовано проводиться паралель з нападками на науку. Масштаб цих втручань уже значний: від підтримки аналітичних центрів, благодійних організацій і політичних фондів, які дискредитують прогресивні галузі науки, до створення так званих інститутів вищої освіти навмисно за зразком університетів, таких як *Institut de sciences sociales, économiques et politique*s (ISSEP), який діє у Франції та Іспанії. Мета очевидна й дуже тривожна: «створити новий кадровий резерв освічених антиправових еліт для зайняття посад в політичних партіях і врешті в державних адміністраціях».

Цінність науки не завжди очевидна в повсякденному житті, її

Щоб протистояти цим скоординованим альянсам і мережам, треба чітко усвідомлювати, що саме стоїть на кону. Для прогресистів Європи це означає визнати

необхідно постійно демонструвати та доносити до широкої аудиторії за межами академічних кіл

боротьбу за виробництво знань та академічні інституції головним політичним полем битви, а не зводити її до чергового епізоду «культурної війни».

Не можна далі вважати захист академічної свободи та критичного дослідження дрібною або вузькопрофесійною проблемою на рівні університетів. Він вимагає скоординованої взаємодії політичних діячів, науковців, НУО та профспілок для проактивного протистояння стратегіям, за допомогою яких ці рухи намагаються переформатувати виробництво та легітимність знань. Водночас самі вчені повинні вийти за традиційні межі «башти зі слонової кістки» і долучитися до громадського життя. Розповідаючи про дослідження доступною мовою та беручи активнішу участь в публічних дебатах, зокрема на цифрових медіаплатформах, вони зможуть допомогти відновити довіру до наукового знання і протидіяти поширенню дезінформації.

Цінність науки не завжди очевидна в повсякденному житті, її необхідно постійно демонструвати та доносити до широкої аудиторії за межами академічних кіл. Тому посилення наукової комунікації, сприяння діалогу між дослідниками й суспільством, покращення доступу до знань – важливі кроки до зміцнення довіри суспільства до наукових досліджень, що ґрунтуються на фактичних даних.

Врешті, захист цілісності та авторитету знань у Європі має стати більш масштабним політичним проєктом. Запобігання порушенню процесів створення, перевірки та використання знань нерозривно пов'язане із захистом демократичних інститутів.

Переклад з англійської Дар'ї Прусенко

Інга Сабанова
Брюсель

Д-р Інга Сабанова (Inga Sabanova) – експертка з питань політики в Центрі компетенції Фонду ім. Фрідріха Еберта (FES) з питань майбутнього ринку праці, де вона керує низкою проєктів, присвячених дослідженню того, як нові технології на робочому місці визначають майбутнє ринку праці, а також як нерівність за критерієм гендерної приналежності, міграції, віку та соціального класу зберігається та еволюціонує в технологічно орієнтованому робочому середовищі. Інга має понад 10 років досвіду досліджень в сфері політики, наукової діяльності та управління багатосторонніми проєктами в інституціях ЄС.

Йонас Альберсманн

Йонас Альберсманн (Jonas Albersmann) має ступінь магістра політичних наук Лейденського університету. Його робота зосереджена на політичній комунікації та політичному дискурсі. Нещодавно Йонас брав участь в роботі над цифровою і трудовою політикою в Центрі компетенції FES з питань майбутнього ринку праці.